

Το βυζάντιο του 11 ου αιώνα γνωρίζει μεγάλη άνθιση στις τέχνες και τα γράμματα, αποτέλεσμα της έλευσης μιας ικανής δυναστείας στην εξουσία, της Μακεδονικής (867-1080). Οι Μακεδόνες αυτοκράτορες με μία σειρά επιτυχημένων εκστρατειών εναντίων των διαφόρων εισβολέων, των Ρώσων, των Βουλγάρων και των Αράβων, κατάφεραν να αποκαταστήσουν την ειρήνη σε μεγάλο μέρος της επικράτειας του Βυζαντίου.

Με την ειρήνη πλέον εδραιωμένη η αρχιτεκτονική γνωρίζει και αυτή, ανάμεσα στις άλλες τέχνες, σημαντική ακμή. Τότε είναι που κτίζονται μια σειρά από μονές στις πλαγιές του Υμηττού. Μεταξύ αυτών και η εκπληκτικής ομορφιάς **Μονή Αστερίου**, σε υψόμετρο 545 μέτρων σε μια μικρή κοιλάδα της πλαγιάς, με θέα το λεκανοπέδιο της Αττικής.

Ακολουθεί η ανέγερση κατά τον 10ο αιώνα της **Μονής του Αγίου Ιωάννη του Κυνηγού**, καλούμενης και

Μονής των Φιλοσόφων

, στην βόρεια πλευρά.

Η **Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου** στους πρόποδες του Υμηττού, στις παρυφές του οικισμού Παπάγου και η **Μονή του Καρέα** πάνω από τα Μεσόγεια είναι όλες της ίδιας, λίγο πολύ, περιόδου.

Η **Μονή της Καισαριανής** ήταν πάντως η πιο γνωστή και η πλουσιότερα όλων.

Γραπτές μαρτυρίες για το Μοναστήρι πριν από την Φραγκοκρατία δεν υπάρχουν. Φαίνεται πάντως ότι ήκμασε στα τέλη του 12ου και τις αρχές του 13ου αιώνα. Το 1204 ο πάπας Ιννοκέντιος ο Γ' υπέβαλλε την Μονή Καισαριανής στη δικαιοδοσία του λατίνου αρχιεπισκόπου Αθηνών. Το 1458 οι Τούρκοι καταλαμβάνουν την Αττική και ο Μωάμεθ προσέρχεται στη Μονή όπου, σύμφωνα με τον γάλλο γιατρό από την Λυών, Jacob Spon (1675), του παραδίδονται τα κλειδιά της πόλης. Το 1678 ο πατριάρχης Διονύσιος ο Δ' καθορίζει την Μονή ως "Σταυροπηγική" δηλαδή "ελεύθερη και ασύδοτη" ως προς τον μητροπολίτη της Αθήνας στον οποίο έχει μόνο μία υποχρέωση: να τον μνημονεύει στη λειτουργία. Το 1792 ο πατριάρχης Νεόφυτος καταργεί με Σιγίλλιο την ελευθερία της Μονής η οποία θα υπαχθεί και πάλι στην μητρόπολη των Αθηνών. Το 1824 η Μονή πλέον "υποδουλώνεται και οικονομείται ως ίδιον κτήμα των αγίων αρχιερέων. Τι δέν εσυνέβησαν εις αυτό, ποίας τύχας δέν εδοκίμασεν; εκατήντησεν έπαυλις βοών, όνων και αλόγων ζώων το πρώην δυνατόν νά σώση και να φωτίση πολλάς ψυχάς ανθρώπων".

Στα **χρόνια της ακμής** της φιλοξένησε σημαντικές πνευματικές μορφές της κάθε εποχής, όπως το 1566 τον Θεοφάνη και τον Ιωάννη Δορυανό, το 1675 τον ηγούμενο Ιεζεκήλ Στεφάκη, γνώστη της ελληνικής φιλολογίας και ιστορίας και φιλόσοφο πλατωνικό. Το 1722 μέχρι το 1728 δίδαξε εκεί ο Θεοφάνης Καβαλλάρης "γραμματικά και επιστημονικά μαθήματα".

Η **βιβλιοθήκη** της ήταν φημισμένη και περιείχε κατά πάσα πιθανότητα έγγραφα που προήρχοντο από βιβλιοθήκες της αρχαιότητας. Τα χειρόγραφα, σύμφωνα με διαπίστωση των δημογερόντων της εποχής, "επωλήθησαν μεμβράναις εις τους Άγγλους, τα επίλοιπα υπηρετούσαν τους μαγείρους της μητροπόλεως.." Κατά δε την πολιορκία της Αθήνας από τους Τούρκους μεταφέρθηκαν στην ακρόπολη και χρησιμοποιήθηκαν για προσάναμμα στα φυσέκια.

Η εύφορη γη γύρω από την Μονή της ανήκε καθώς και διάφορα **μετόχια**, όπως αυτό του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, δίπλα στο δρόμο της Καισαριανής αλλά και άλλα, στη Ανάβυσσο.

Τα **έσοδά** τους οι μοναχοί τα αντλούσαν από την εκμετάλλευση των παρακείμενων ελαιώνων, των αμπελώνων και των κυψελών. Σε επιστολή του Μιχαήλ Χωνιάτη το 1209 αναφέρεται ότι "..από του υστερήματος αυτού ωνησάμενος μελισσών κυπέλας, παρέδωκε τω καθοδηγούμενω της Μονής της Καισαριανής ώστε εν τω Υμηττώ νέμεσθαι και επιδιδόναι εις αύξησιν". Μετά δε από τέσσερα χρόνια διαμαρτύρεται, γιατί δεν έχει λάβει κανένα εισόδημα από το μοναστήρι, του οποίου ο ηγούμενος προφασίζεται ότι ο μελισσώνας έχει καταστραφεί.

Οι μοναχοί ήσαν επίσης γνωστοί για την παρασκευή φαρμάκων από διάφορα βότανα.

Τα μνημεία

Ένας ψηλός τοίχος περιβάλλει τα κτίρια, την εκκλησία (Καθολικό) την τράπεζα, τον λουτρόνα και τα κελιά, για να τα προφυλάσσει έτσι ώστε ακόμα και σήμερα το μοναστήρι να μοιάζει καλά οχυρωμένο. Στην αρχική του μορφή υπήρχαν δύο εισοδοί, η κύρια στην

ανατολική πλευρά και μία πιο ευρύχωρη στην ανατολική.

Το μοναστήρι χτίστηκε πάνω στα θεμέλια ενός αρχαίου κοσμικού κτιρίου. Σε σχέδιο του μοναστηριού της Καισαριανής που φιλοτέχνησε ο Ρώσος προσκυνητής Μπάρσκι του 1745 βλέπουμε τα εξής κτίρια: το καθολικό στην ανατολική πλευρά του τείχους που περιβάλλει το μοναστήρι, στη νότια πλευρά τον λουτρόνα και δίπλα του τα κελιά των μοναχών με τον πύργο Μπενιζέλου και την τράπεζα στην δυτική πτέρυγα. Έξω από τον περίβολο, στα νοτιοδυτικά του μοναστηριού φαίνεται το κοιμητήριο των μοναχών και η νεότερη εκκλησία.

Το Καθολικό και ο λουτρόνας είναι τα αρχικά κτίρια του 11ου αιώνα αλλά ο νάρθηκας, το καμπαναριό καθώς και το παρεκκλήσι του Αγίου Αντωνίου είναι προσθήκες μεταγενέστερες της περιόδου της Τουρκοκρατίας. Τα κτίσματα ήσαν διατεταγμένα γύρω από την εσωτερική αυλή, Στο ανατολικό μέρος υπήρχε το Καθολικό, στο δυτικό η τράπεζα με το μαγειρείο, στη νότια πλευρά ο λουτρόνας μετασκευασμένος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας σε ελαιοτριβείο της μονής και δίπλα διώροφα κτίρια με τα κελιά που είχαν μπροστά ανοιχτή στοά.

Το **Καθολικό** είναι αφιερωμένο στα **Εισόδια της Θεοτόκου** και ανήκει στον εγγεγραμμένο σταυροειδή σύνθετο ελλαδικό τύπο κατά τον Μ. Σωτηρίου ή στον ημισύνθετο τετρακίονιο κατά τον Αναστάσιο Ορλάνδο. Η είσοδος στο ναό γινόταν από τη δυτική πλευρά χωρίς μεσολάβηση νάρθηκα. Στο βόρειο τμήμα υπήρχε άλλη είσοδος με μαρμάρινο κατώφλι και ρωμαϊκό υπέρυθρο. Ο νάρθηκας, που σίγουρα κτίστηκε πριν από το 1682, είναι καμαροσκεπής χώρος με ένα τρούλο και τύμπανο στη μέση.

Τοιχογραφίες: Η παλαιότερη τοιχογραφία βρισκόταν στον εξωτερικό νότιο τοίχο του καθολικού που σήμερα περιλαμβάνεται μέσα στο παρεκκλήσι του Αγίου Αντωνίου. Είναι μία μορφή Παναγίας, δεομένης προς αριστερά, με αδρές γραμμές σχεδίου που φανερώνουν επαρχιακή τεχνοτροπία του 14ου αιώνα.

Ο ναός και ο νάρθηκας κοσμούνται από τοιχογραφίες της εποχής της τουρκοκρατίας. Οι τοιχογραφίες του νάρθηκα έγιναν από τον Ιωάννη Ύπατο από την Πελοπόννησο, το 1682 και με δαπάνες του Μπενιζέλου, σύμφωνα με επιγραφή που υπάρχει στον δυτικό τοίχο.

Στον τρούλλο παριστάνεται ο Χριστός Παντοκράτωρ, στο τύμπανο, που χωρίζεται σε δύο ζώνες και εικονίζονται η Ετοιμασία του θρόνου, η Παναγία, ο Ιωάννης ο Πρόδρομος, οι άγγελοι καθώς και τετράμορφο σύμπλεγμα των τεσσάρων Ευαγγελιστών. Στην κόγχη του ιερού παριστάνεται η Θεοτόκος Πλατυτέρα, ένθρονη, πλαισιωμένη από δύο σεβίζοντες αγγέλους.

Οι τοιχογραφίες του ναού δεν διακρίνονται για καινοτομίες στους εικονογραφικούς τύπους αλλά ανήκουν σε κρητικά εικονογραφικά πρότυπα του 16ου αιώνα που συναντούμε στις εκκλησίες του Αγίου Όρους.

Ο χαρακτήρας των τοιχογραφιών του 17ου αιώνα γίνεται πάντως όλο και πιο λαϊκός. Η τάση αυτή είναι φανερή στις τοιχογραφίες του νάρθηκα τόσο στο στυλ όσο και στην τεχνική εκτέλεση. Είναι φανερή πλέον η βούληση του ζωγράφου να απομακρυνθεί από τα πρότυπα της Κρητικής Σχολής.

Λουτρώνας: Ο λουτρώνας της Καισαριανής, μαζί με τους λουτρώνες που σώζονται στο Δαφνί και στο Δερβενοσάλεσι του Κιθαιρώνα αποτελούν δείγματα της περιόδου του 11ου αιώνα και επαληθεύουν τα τυπικά των μονών που προβλέπουν τη συχνή χρήση λουτρών.

Πρόκειται για τρίκογχο κτήριο που βρίσκεται αριστερά από την ανατολική είσοδο, απέναντι από τη νότια πλευρά του καθολικού και περικλείει μια φυσική πηγή. Στεγάζεται με ημισφαιρικό τρούλο που στηρίζεται χωρίς τη μεσολάβηση τυμπάνου πάνω σε τέσσερα λοφία.

Οι μικροί στύλοι που στήριζαν τα υπόκαυστα έχουν καταστραφεί επειδή ο λουτρώνας μετατράπηκε, όπως ειπώθηκε παραπάνω, σε ελαιοτριβείο σε μεταγενέστερη εποχή. Τα μαρμάρινα ελαιοπιεστήρια και οι πίθοι που σώζονται στο εσωτερικό του λουτρώνα μαρτυρούν για την μετατροπή αυτή.

Ο μεγάλος σεισμός του 1981 προκάλεσε σοβαρές ζημιές σε τμήματα του μοναστηριακού συγκροτήματος, όπως ο λουτρώνας και η τράπεζα. Ένδεκα χρόνια μετά, με απόφαση της Κας Ψαρούδα-Μπενάκη ως Υπουργού Πολιτισμού ανατέθηκε στην Φ.Ε.Α η μέριμνα και [διαχ](#)
[είριση της αναστήλωσης του λουτρώνα](#)
υπό την εποπτεία της Α' Εφορίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων. Προτού ολοκληρωθούν όμως οι εργασίες στερέωσης και στεγανοποίησης, ο νέος σεισμός του έτους 1999 είχε σαν συνέπεια την πολυετή πάλι διακοπή των εργασιών.

Η εφαρμογή νέας μελέτης της Διεύθυνσης Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων (Δ.Α.Β.Μ) του ΥΠ.ΠΟ, με απόφαση του Υπουργού Ευάγγελου Βενιζέλου ανατέθηκε και πάλι στη Φ.Ε.Α με αποκλειστική δική της χρηματοδότηση. Εν τούτοις τα αξιόμανα πάλι

έργα, στεγάνωσης και διαμόρφωσης του δώματος του Ν.Α συγκροτήματος (λουτρώνα) διεκόπησαν και δεν συνεχίσθηκαν έκτοτε για μια σειρά από τεχνικούς λόγους, άσχετους με τη Φ.Ε.Α.

Τράπεζα

Απέναντι από το καθολικό, στη δυτική πλευρά του τείχους, μέσα σε ένα ενιαίο και αυτοτελές κτίριο βρίσκονται η τράπεζα και το μαγειρείο. Η τράπεζα είναι μια επιμήκης ορθογώνια θολωτή αίθουσα που χωρίζεται σε δύο χώρους. Το μαγειρείο είναι προσκολλημένο στη νότια πλευρά της τράπεζας, είναι τετράγωνο με θολωτή οροφή απ'όπου υψώνεται η καπνοδόχος. Η εστία βρίσκεται στη μέση και γύρω της έχει κτιστό πεζούλι προσκολλημένο στους τέσσερις τοίχους. Το κτίριο αυτό χρονολογείται πιθανότατα από τον 16ο ή τον 17ο αιώνα.

Τα κελιά των μοναχών μαζί με τον πύργο του Μπενιζέλου καταλαμβάνουν σχεδόν όλη τη νότια πλευρά του περιβόλου.

Το 1952-55 αναστηλώθηκε το μοναστηριακό συγκρότημα της Ιεράς Μονής Καισαριανής με επιμέλεια και χρηματοδότηση της Φιλοδασικής σε συνεργασία με την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Την αποκατάσταση των μεταβυζαντινών τοιχογραφιών ανέλαβε ο Τάσος Μαργαριτώφ.

* Το κείμενο στηρίζεται κυρίως σε αποσπάσματα από το βιβλίο της Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Θεανώ ς Χατζηδάκη, "Το Μοναστήρι της Καισαριανής", 1977, εκδόσεις ΑΠΟΛΛΩΝ αλλά και σε άρθρο του Φιλολόγου Γιάννη Ρηγόπουλου της "Καθημερινής" της Κυριακής της 11ης Μαΐου 2003